

INCINTA ROMANĂ TÎRZIE DE LA HISTRIA. ÎNCERCARE DE CRONOLOGIE *

DE

CATRINEL DOMĂNEANȚU și arh. ANIȘOARA SION

Cercetările arheologice desfășurate la Histria timp de opt decenii au avut aproape permanent în atenție zidul de incintă de epocă romană târzie (fig. 1). În numai două campanii de săpături (1914—1915), V. Pârvan reușea să „libereze exteriorul zidurilor cetății pe laturile de vest, nord și sud, precum și în mare parte pe latura de nord-est”¹ și să golească trei turnuri mari** (probabil D, E și I)².

În anul 1938, așa cum reiese din fotografia aeriană publicată de Marcelle Lambrino în *Les vases archaïques d'Histria*³, partea de nord-vest a curtinii a, precum și curtinele f, g, h și i erau degajate și în interiorul cetății.

După 1949, când s-au reluat săpăturile la Histria, Gr. Florescu cercetează cartierul din zona de sud-vest a orașului, cu care ocazie dezvelește (în unele părți pînă la fundație) paramentele interioare ale curtinelor k și l⁴. Urmează apoi în ordine cronologică sondajele efectuate de V. Canarache și S. Dimitriu, care traversau cetatea de la malul lacului Sinoe pînă la zidul de apărare roman timpuriu, atingînd și incinta târzie la sud de poarta principală a cetății⁵, cercetările lui H. Nubar și arh. D. Theodorescu la curtinele f și g și turnurile F, G și H⁶, cele ale lui A. Petre la cortina e și turnurile E și D⁷, din nou cele ale lui H. Nubar și A. Sion la curtinele b și d și turnurile B, C și E⁸, cele ale lui Al. Suceveanu la turnul I și latura de sud a incintei, faza A⁹ și, în sfîrșit, ultimele, dar sperăm nu cele din urmă, cercetările de la curtinele a și de nord-est și de la turnul A¹⁰.

* Prezentul studiu a fost redactat de Catrinel Domăneanțu în urma a numeroase și fructuoase discuții avute cu arh. Anișoara Sion. Planurile au fost efectuate de Anișoara Sion.

¹ V. Pârvan, ACMI, 1915 (1916), p. 190.

** Atragem atenția că în acest articol am renunțat la termenul de bastion, folosit impropriu pentru turnurile umplute de către cei care s-au ocupat anterior de incintă. Ca urmare, bastioanele A, B, C, F, H vor apare la noi sub denumirea de turnuri.

² *Ibidem*.

³ M.F. Lambrino. *Les vases archaïques d'Histria*, București, 1938, fig. 1, p. 10.

⁴ Gr. Florescu, *Histria*, I, București, 1954, p. 89—93 și 293—324.

⁵ V. Canarache, Suzana Dimitriu, *Histria*, I, p. 168—171 și pl. XVI.

⁶ H. Nubar, arh. D. Theodorescu, *Materiale*, 9, 1970, p. 190—193.

⁷ A. Petre, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 327—330 și notele 41—43.

⁸ H. Nubar, A. Sion, *RMM—MIA*, 49, 1980, 1, p. 19—31.

⁹ Al. Suceveanu, *Histria*, VI, București, 1982, p. 24, 85 și fig. 7, p. 175.

¹⁰ Catrinel Domăneanțu, *Materiale și cercetări arheologice*, Brașov, 1981, în curs de apariție, precum și rapoartele prezentate la sesiunile anuale de rapoarte de la București (1976 și 1977) și Tulcea (1980).

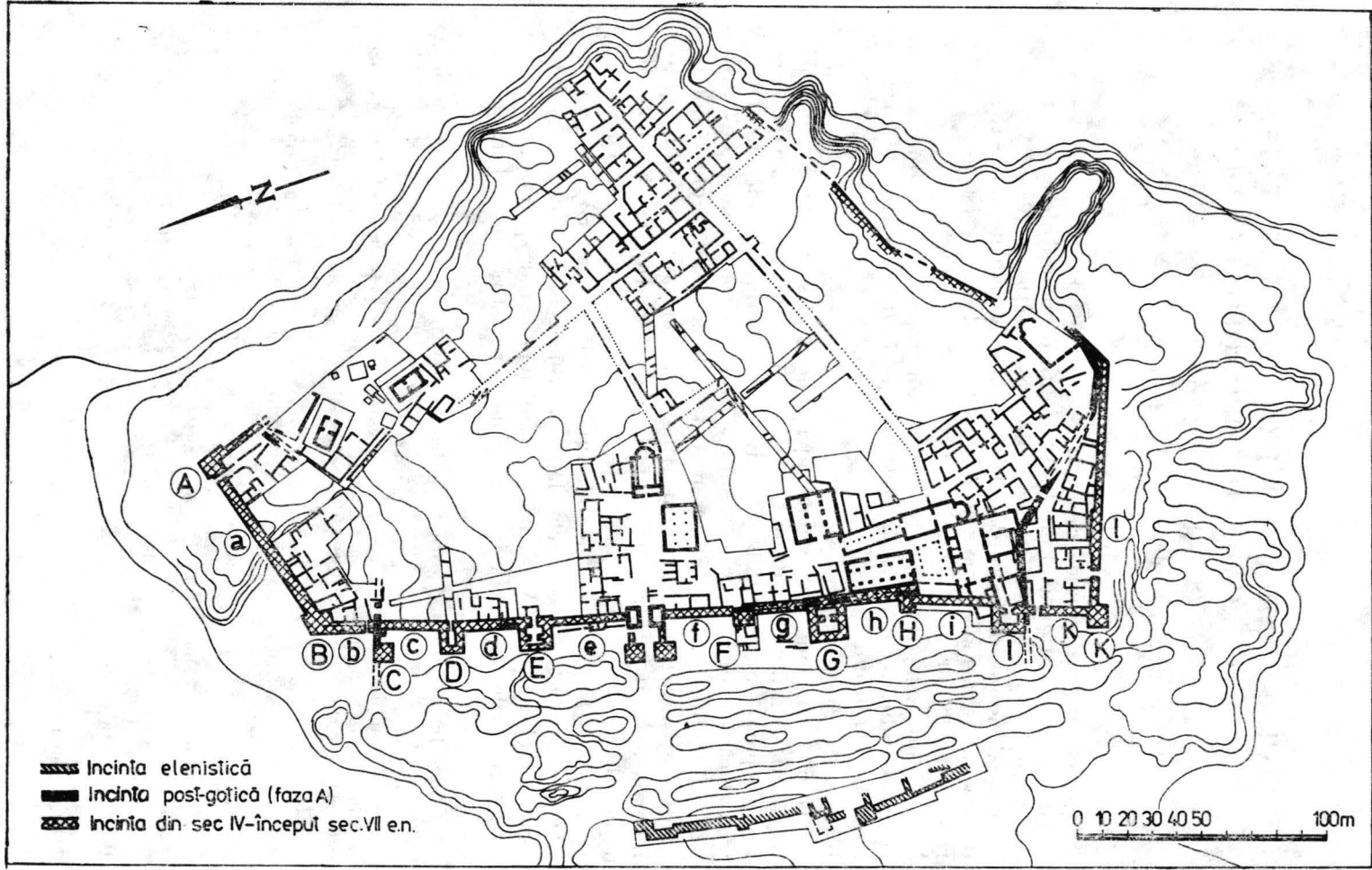

Fig. 1. Histria. Plan general al fortificației romane târzii.

Nu trebuie să uităm interpretările efectuate de către Al. S. Ștefan după fotografiile aeriene ale zonei¹¹.

Scopul prezentului studiu este sistematizarea bogatei informații provenite din săpăturile amintite, pentru a oferi o imagine coerentă a diverselor momente de existență ale acestui monument.

Este deja un bun câștigat constatarea că incinta romană tîrzie a fost construită la puțin timp după marea distrugere gotică de la mijlocul sec. III e.n.¹². Aceasta reprezintă faza A a zidului de apărare a orașului, care a fost identificată pe latura de sud¹³, în câteva puncte pe latura de vest (unde era înglobată în miezul zidului din faza imediat următoare—B), și anume în curțina d, turnul E¹⁴, turnurile interioare ale „Porții Mari”¹⁵, turnurile F, G și H¹⁶, curțina i, turnul I¹⁷ și pe latura de nord în dreptul bastionului C¹⁸ și la limita de nord a zonei sacre¹⁹ (fig. 2).

Momentul construirii acestei faze nu este încă stabilit cu precizie. Cercetările arheologice efectuate pe latura de sud a incintei și la turnurile F și I ne indică a doua jumătate a secolului al III-lea e.n.²⁰. Adăugînd la aceasta știrile pe care le avem privind opera de fortificare a limesului danubian desfășurată de Probus, precum și descoperirile monetare din cetate²¹, ipoteza ridicării noului zid de incintă în timpul acestui împărat ni se pare a fi cea mai apropiată de realitate²².

Din punct de vedere constructiv faza A nu este unitară. Pe frontul vestic ea are o grosime de 2,10 m și invariabil ca fundație un pat din fusuri de coloane așezate transversal pe direcția sa. Emplectonul, cercetat numai în dreptul turnului G, este format din pietre mărunte amestecate cu pământ argilos, fragmente de chirpic ars și cărămidă. Pe laturile de sud și nord (cu o grosime de 2,60 m) aspectul său este diferit, zidăria fiind realizată cu mai multă îngrijire, iar emplectonul alcătuit din pietre legate cu un mortar de var deosebit de rezistent. Paramentele laturii de sud sînt unite și prin birnc de lemn, a căror amprență s-a păstrat în em-

¹¹ Al. S. Ștefan, RMM—MIA, 41, 1975, 2, p. 52—54, 57; idem, RMM—MIA, 45, 1976, 1, p. 43—44.

¹² Bibliografia completă privind problema distrugerii de către goți a Histriei în cursul sec. III e.n. apare la Al. S. Ștefan, RMM—MIA, 41, 1975, 2, notele 7—18, însoțite de comentariul autorului, p. 51—52. Personal ne raliem ipotezelor formulate de Al. Suceveanu, Dacia, N.S., 13, 1969, p. 317 și *Histria*, VI, p. 85; Gh. Poenaru Bordea, SCN, 5, 1971, p. 91—113 și H. Nubar, *Histria*, III, București, 1973, p. 67—69, care pe baza indicațiilor stratigrafice și mai ales a descoperirilor numismatice plasează acest eveniment în intervalul de timp cuprins între anii 245—253 e.n.

¹³ Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 322—324.

¹⁴ H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 23—24.

¹⁵ Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 103—105; H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 19.

¹⁶ H. Nubar, arh. D. Theodorescu, *op. cit.*, p. 190—193; H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 19—23.

¹⁷ Al. Suceveanu, *Histria*, VI, p. 24 și 85.

¹⁸ H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 28—29.

¹⁹ Cercetări inedite efectuate în vara anului 1981 de către Catrinel Domăneanțu.

²⁰ Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 322—324; H. Nubar, arh. D. Theodorescu, *op. cit.*, p. 191; H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 20—21; Al. Suceveanu, *op. cit.*, loc. cit. și fig. 7, p. 175.

²¹ H. Nubar, *Histria*, III, p. 69, constata o redresare a circulației monetare începînd cu Claudius al II-lea și continuînd cu Aurelian și Probus; Gh. Poenaru Bordea, *Histria*, VI, cap. III, 8, Monnaies, nr. 23, 24, 29, 31, 33, 34, 35, 39, 40—42, 43 și 187.

²² Sc. Lambirino, REL, 11, 1933, p. 463; Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 299—300; Em. Condurachi, *Histria*, I, p. 58; idem, Dacia, N.S., I, 1957, p. 247; R. Vulpe, DID, II, p. 259, 288—289; Al. Suceveanu, Dacia, N.S., 13, 1969, p. 347—348; idem, *Histria*, VI, p. 24.

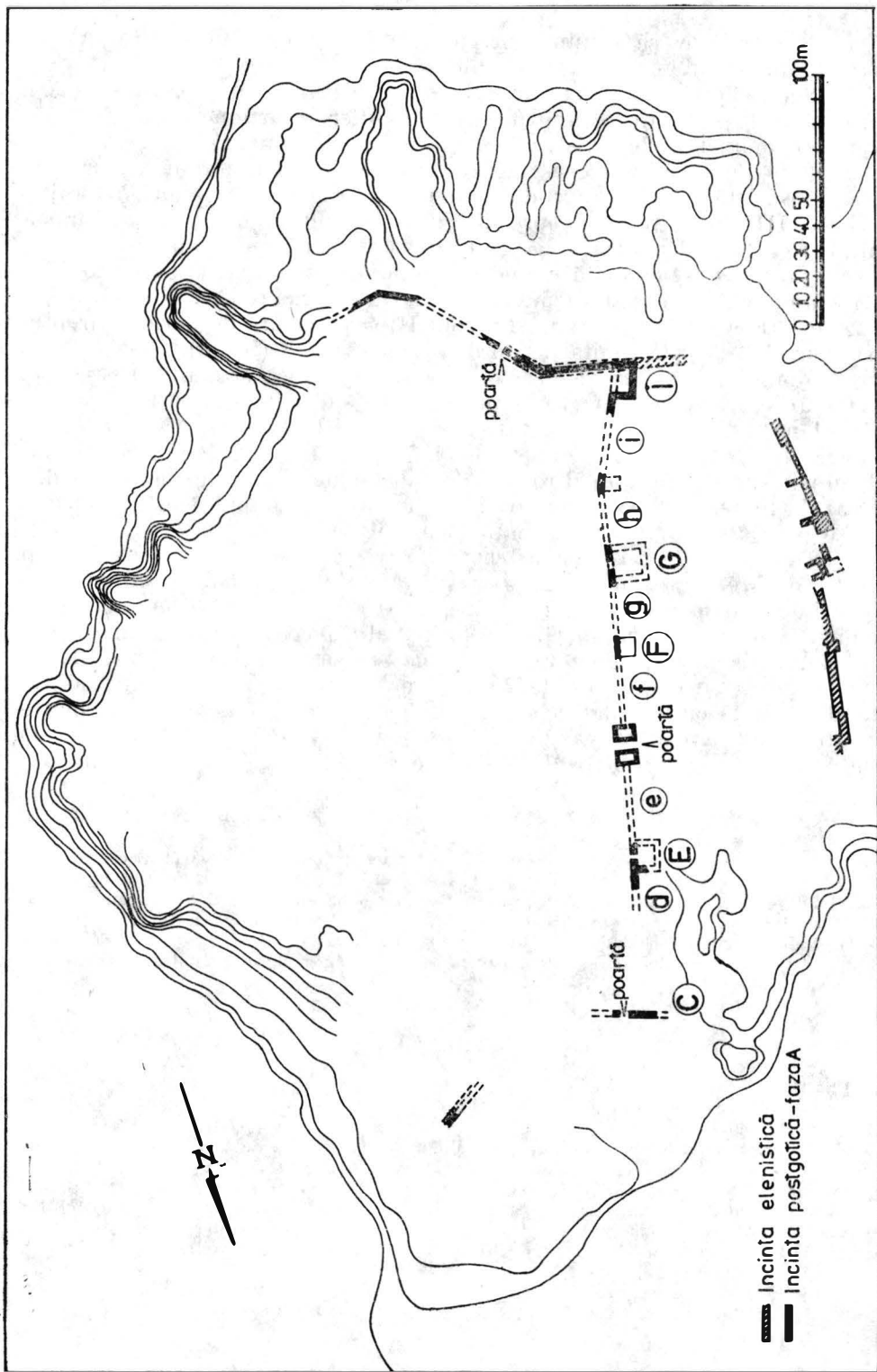

Fig. 2. Histria. Incinta romană tirzie, faza A.

plecton la intervale de 1,54 m (fig. 3). Faza A a zidului de incintă folosește ca fundație pe latura de sud fortificația elenistică, situația repetându-se și pe latura de nord²³. Aceste diferențe constructive ne determină să presupunem existența unor subfaze care însă nu pot fi delimitate în timp din cauza lipsei informațiilor stratigrafice.

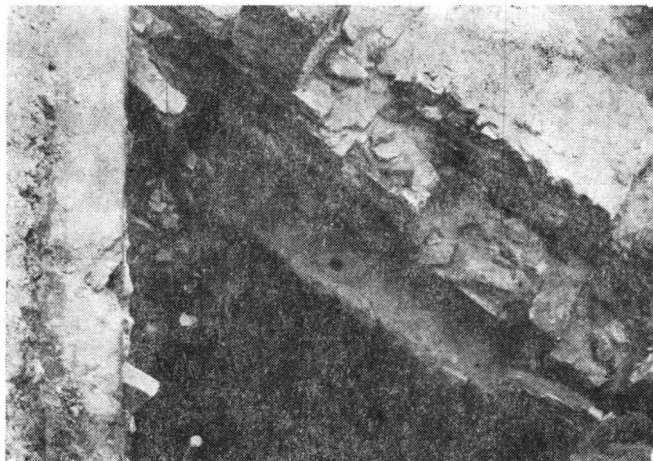

Fig. 3. Latura de sud a incintei romane tîrzii, faza A. Detaliu.

Acesul în cetate în această fază se făcea prin trei porți : poarta principală (3,20 m), plasată aproximativ pe axul central al cetății, care va rămâne aceeași, cu unele refaceri, pînă în momentul final de existență a orașului, o poartă mică pe latura de sud (1,50 m)²⁴ și o alta pe latura de nord (4 m)²⁵. La nivelul actual de informație putem afirma cu certitudine că doar poarta principală era apărată cu turnuri, cel de pe latura sa sudică fiind prevăzut cu o porțiță, care făcea legătura cu zona extramurană.

Sistemul de apărare al Histriei postgotice este completat prin fortificarea laturii sale vestice — cea mai expusă atacurilor — cu mai multe turnuri. Existența lor, pusă anterior la îndoială din cauza lipsei cercetărilor, pare în prezent perfect demonstrabilă. O primă observație ce se poate face este aceea că turnurile E, F, G și H nu sînt legate constructiv de curtile adiacente, între ele existînd un rost pe toată înălțimea zidăriei²⁶. Mai mult decît atît, peste tot în sondajele efectuate în dreptul turnurilor susmenționate s-a găsit faza A, fapt ce a condus la formularea ipotezei existenței în această fază a unor turnuri, refăcute apoi aproximativ pe același traseu. Cercetările arheologice au confirmat această observație. Astfel, H. Nubar constata că actualul turn E folosește ca fundație laturile de nord și de est ale unui turn anterior²⁷. Prelungind ipotetic traseul paramentului exterior al incintei A, descoperit în curtea d, acesta se suprapune

²³ Al. S. Ștefan, *op. cit.*, p. 53, face pentru prima oară legătura între cele două incinte. Ipoteza sa este confirmată de cercetările arheologice efectuate de Al. Suceveanu la turnul I (Al. Suceveanu, *op. cit.*, *loc. cit.*) și mai nou de cele ale lui Catrinel Domăneanțu, din sectorul A.

²⁴ Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 322.

²⁵ H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 28.

²⁶ Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 75, 80, 82—83, 86, este cel dintîi care face această observație. Ea a fost apoi preluată de toți cei care s-au ocupat cu cercetarea incintei.

²⁷ H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 24.

perfect peste latura estică a turnului mai vechi. Un argument în plus, și poate mai convingător, pentru contemporaneitatea lui cu zidul de apărare A, îl constituie faptul că în stratul de umplură dintre plinta turnului, faza A, și nivelul pragului turnului E, faza B, s-au găsit monede de la Diocletian, Licinius și Constantin al II-lea Caesar.

La turnul F situația este mai puțin clară, deoarece sondajul efectuat aici a coborât pînă la fundație numai în zona centrală a laturii sale estice. Totuși, așa cum reiese din planul publicat de H. Nubar, A. Sion²⁸, sub laturile de vest și sud ale turnului apare o fundație al cărui traseu este puțin diferit și care, stratigrafic, se leagă de incinta A.

La G și H nu avem alt indiciu pentru existența unor turnuri aparținînd fazei A decît faptul că în faza B ele nu sînt legate constructiv de curtile adiacente, lipindu-se însă de paramentul exterior al incintei A. În schimb la turnul I, cercetările efectuate de Al. Suceveanu au avut ca rezultat descoperirea turnului fazei A²⁹.

Sintetizînd, putem spune că zidul de apărare postgotic era prevăzut pe frontul vestic — ca și în epocile următoare — cu turnuri, dintre care cele care flancau poarta principală a orașului, E, F și I, sînt sigure, iar G și H numai presupuse³⁰.

Am insistat mai mult asupra incintei A pentru că în ciuda conservării sale parțiale, ea reprezintă faza cea mai clar delimitată pe întregul traseu al fortificației.

Zidul de apărare al Histriei din a doua jumătate a sec. III e.n. a fost distrus, probabil, cu ocazia atacului gotic din jurul anului 295 e.n., care a afectat mai multe cetăți din Dobrogea³¹. El va fi refăcut la începutul sec. IV e.n., în vremea lui Diocletian și Constantin cel Mare, care au desfășurat o vastă operă de refacere a fortificațiilor orașelor din Scythia Minor și de întărire a limesului. Nu mai trebuie să subliniem că reconstruirea aproape din temelii a incintei histriene necesita o perioadă de stabilitate economică și politică, care coincide cu epoca sus-amintită. Am vrea să subliniem însă că nu numai considerații de ordin istoric ne-au determinat, pe noi și pe alții înaintea noastră, să plasăm în această vreme reconstrucția cetății³². La argumentele de ordin general se adaugă observațiile stratigrafice făcute în mai multe locuri în cetate (terme I, cartierul de sud-vest, curtea b, turnul A, curtea de nord-est).

Noua incintă B, înconjoară o arie lărgită a orașului care se extinde spre sud și nord³³ (fig. 4). Din acest moment nu mai putem spune cu prea mare exactitate ce aparține, din zidul astăzi vizibil, fazei B și ce aparține celor următoare.

²⁸ *Ibidem*, fig. 2, p. 21.

²⁹ Al. Suceveanu, *op. cit.*, *loc. cit.*

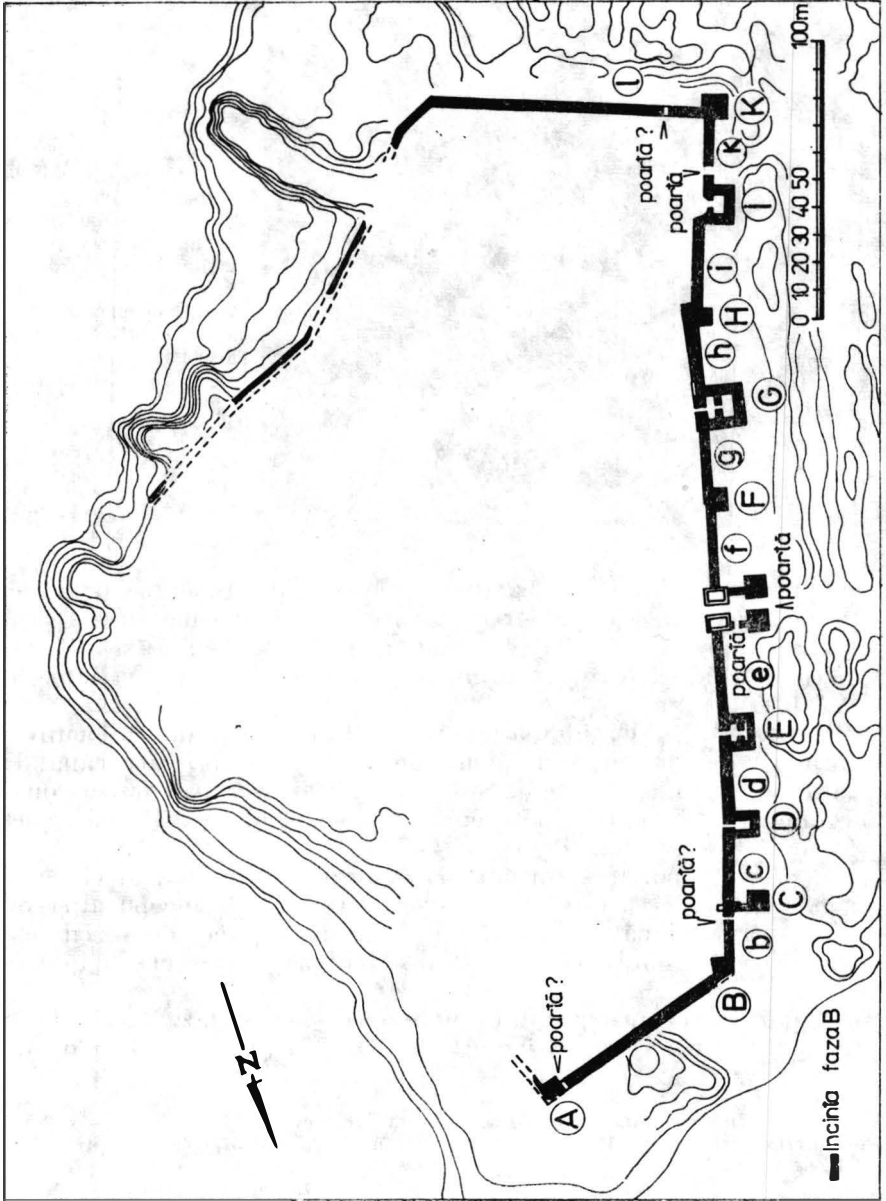
³⁰ În ceea ce privește turnurile C și D, stadiul actual al cercetărilor nu ne permite formularea unei ipoteze.

³¹ I. Barnea, DID, II, p. 374—376, 384; Al. Suceveanu, *Dacia*, N.S., 13, 1969, p. 340, 364; H. Nubar, *Histria*, III, p. 71 și notele 258—259.

³² Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 94; Em. Condurachi, *Dacia*, N.S., 1, 1957, p. 247; I. Barnea, *op. cit.*, p. 387; H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 30—31.

³³ Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 66—67, presupune extinderea și la nord a suprafeței apărate a orașului în această fază. Ipoteza sa a fost confirmată de săpăturile arheologice efectuate de H. Nubar în sectorul de nord-vest al cetății și la turnul C (v. H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 28—29) și mai recent de cercetările lui Catrinel Domăneanțu din zona turnului A și a curții de nord-est (v. nota 10).

Fig. 4. Histria.
Incinta romană
tirzie, faza B.

Este sigur că ei îi corespunde modificarea sistemului de apărare al porții principale a orașului, care se completează prin adăugarea a două turnuri spre vest. Cu această ocazie porțița turnului de pe latura sudică a porții — faza A — este astupată, apărînd în schimb o alta, pe latura de nord a „curții” cuprinse între cele patru turnuri (fig. 5). Accesul în cetate se mai făcea și printr-o altă poartă, cea din cortina I, a cărei deschidere de 2,40 m permitea circulația atît a pietonilor, cît și a vehiculelor³⁴. În

Fig. 5. Porțița din latura de nord a „curții” formate între cele patru turnuri de la intrarea principală a cetății, faza B (după V. Părvan, *Jahrbuch des kaiserlich deutschen Archäologischen Instituts, Archäologischen Anzeiger*, 1915, 4, col. 261—262, fig. 14).

ceea ce privește porțițele din cortinele I, b și a, apartenența lor la incinta B este încă incertă. Cea din cortina I pare să aparțină mai degrabă fazei D (v. mai jos), avînd în vedere că strada ce pornește de la ea a fost datată în funcție de clădirile care o mărginesc la vest și est în prima jumătate a sec. VI e.n.³⁵.

Porțița din cortina b nu a fost cercetată în conexiune cu locuirea din interiorul cetății. Observația făcută de A. Sion, după care canalul din dreptul ei, datat în sec. VI e.n., sparge zidul fazei B³⁶, ar putea constitui un argument în favoarea ipotezei că la începutul sec. IV e.n. această poartă nu a existat (fig. 6).

În privința porțiței din cortina a, în stadiul actual al cercetărilor este sigur doar că ea a funcționat în sec. VI e.n. și la începutul secolului următor. Întrucît săpătura nu a coborît în acest punct pînă la nivelurile aparținînd sec. IV e.n. nu putem avansa ipoteza existenței sale în această perioadă.

Dispoziția turnurilor este în mare aceeași ca în faza A, ele întărind în principal frontul vestic al incintei (C, D, E, F, G, H și I). Constatăm

³⁴ Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 89, 301—302.

³⁵ *Ibidem*, p. 302—306. În legătură cu cronologia acestui cartier, vezi și A. Sion, *Al. Suceveanu, RMM—MIA*, 43, 1974, p. 8; Al. S. Ștefan, *op. cit.*, p. 61—62; Al. Suceveanu, *Historia*, VI, p. 28, 87—88.

³⁶ H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 27 și fig. 13, p. 29, cu precizarea că nu este vorba de desfășurarea laturii de nord a porții, ci a celei de sud.

în plus fortificarea colțurilor de nord-est, nord-vest și sud-vest ale cetății prin construirea turnurilor A, B și K.

Urmează cronologic faza C³⁷, a cărei datare mai strînsă o datorăm cercetărilor din sectorul de nord-est al orașului. Noua refacere a incintei este urmarea distrugerilor provocate de atacurile gotice din timpul domniei lui Valens. Acest dezastru este documentat arheologic, deocamdată, numai la Histria și Dinogetia³⁸.

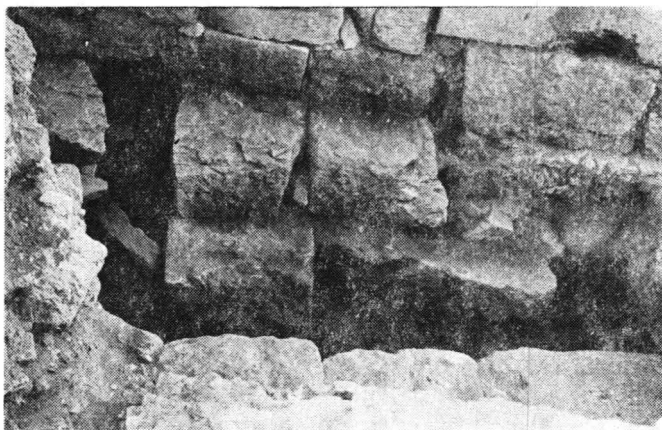

Fig. 6. Canalul din dreptul porții din cortina b.

Pînă în prezent au fost identificate reparații ale fortificației histriene la turnurile exterioare ale porții principale a orașului, refăcute în această perioadă³⁹, la turnul A — ale cărui laturi de nord și est sînt ușor deplasate spre exterior și la cortina de nord-est, unde se constată distrugerea incintei B și retragerea ei spre interior în faza C⁴⁰ (fig. 7).

Cronologia refacerii cortinei de nord-est și a turnului A a fost stabilită prin studierea atentă a legăturilor existente între incintă și clădirile adiacente. Astfel, s-a constatat că zidurile unei clădiri, corespunzînd fazei B, sînt rupte de către faza C a cortinei de nord-est, în al cărei șanț de fundație s-a găsit o monedă Arcadius⁴¹ (fig. 8).

Reparațiile suferite de incinta histriană în această fază, care au avut loc probabil în timpul împăraților Theodosius I și Arcadius⁴², cre-

³⁷ Pentru a evita confuziile, atragem atenția că în acest studiu am efectuat o „renumerotare” a fazelor și subfazelor incintei romane tîrzii. Am păstrat indicativile A și B pentru primele două mari faze constructive, urmînd apoi C pentru refacerea de la sfîrșitul sec. IV e. n., D pentru cele de la începutul sec. VI e. n. (care la H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 24—31 apare cu indicativul B₁) și E pentru cele de la sfîrșitul sec. VI — începutul sec. VII e. n.

³⁸ Pentru Histria, v. Al. Suceveanu, *Dacia*, N.S., 13, 1969, p. 340, 364; idem, *Histria*, VI, p. 35, 89; H. Nubar, *Histria*, III, p. 76. Pentru Dinogetia, v. Gh. Ștefan și colaboratorii, *SCIV*, 5, 1954, 1—2, p. 164, care atribuie această distrugere hunilor; Al. Suceveanu, *Dacia*, N.S., 13, 1969, p. 358—364.

³⁹ H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 19 și nota 11.

⁴⁰ V. nota 10.

⁴¹ Arcadius, tip *VIRTUS EXERCITI* (2), anii 395—402 e. n. Moneda a fost identificată de către Gh. Poenaru Bordea, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁴² I. Barnea, *DID*, II, p. 405—406, atrage atenția asupra politicii desfășurate de către sus-numiții împărați pentru refacerea și repararea drumurilor și așezărilor întărite din Scythia Minor. Cercetările arheologice și numismatice din ultimii ani oferă noi argumente în acest sens. V.H. Nubar, *Histria*, III, p. 76; Al. Barnea, *Materiale și cercetări arheologice*, Oradea, 1979, p. 206.

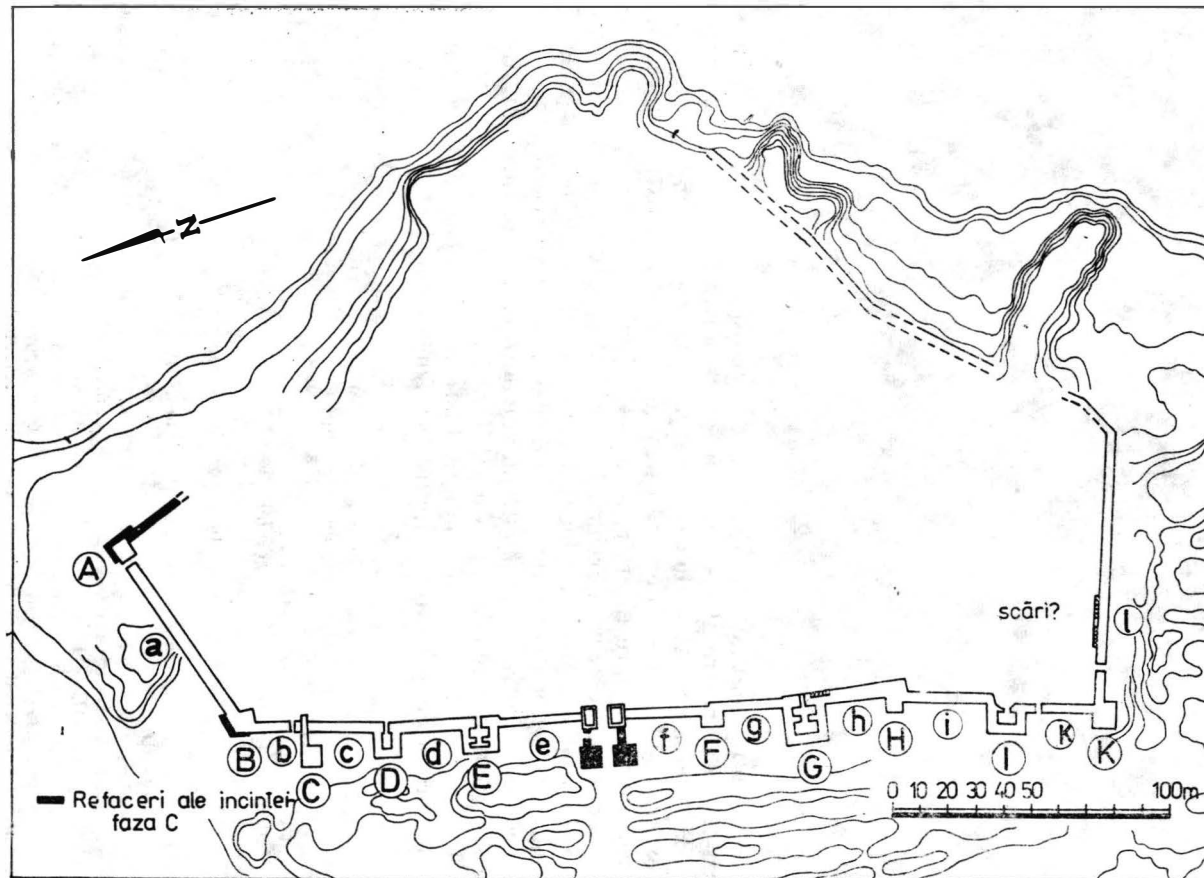

Fig. 7. Histria.
Incinta romană
ttrzie, faza C.

dem că nu s-au limitat numai la atît, dar la nivelul actual al cercetărilor ele nu pot fi identificate și în alte părți ale fortificației. Cu semnul întrebării și numai sub rezerva unor cercetări viitoare, am plasa tot în această fază o îngroșare spre exterior a turnului B, care în cronologia relativă stabilită de H. Nubar a avut loc între începutul sec. IV și sec. VI e.n.⁴³.

A patra etapă din istoria fortificației histriene (D) se încadrează cronologic în timpul domniei împăratului Anastasius, perioadă în care se înregistrează o înflorire a vieții din orașele dobrogene⁴⁴. Cercetările efectuate

Fig. 8. Zidul unei locuințe aparținând primei jumătăți a sec. IV e. n. distrus de fundația curtinei nord-estice a incintei, faza C. Detaliu.

la Histria au relevat o intensă operă de reconstrucție în întreaga cetate și, cum era de așteptat, nici de această dată incinta nu a fost lăsată deoparte.

O primă observație în legătură cu refacerea zidului de apărare în vremea lui Anastasius o avem de la V. Pârvan care descoperă „la zidul curtinei b, chiar pe intrarea I, în lăuntrul cetății ca și în însăși porțița respectivă...o sumă de cărămizi foarte bine fabricate și arse, purtînd mai toate pe muche, dar cîteva și pe față, ștampila frumos gravată: Imp. Anastasius”⁴⁵. Pe baza acestei descoperiri V. Pârvan formulase ipoteza prezenței la Histria a unei garnizoane care „a dres zidul cetății”.

⁴³ H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 31.

⁴⁴ I. Barnea, *Dacia*, N.S., 4, 1960, p. 363–374.

⁴⁵ V. Pârvan, *Histria*, IV (ARMSI, 38), București, 1916, nr. 61, p. 169–170; idem, *ACMI*, 1914 (1915), p. 120 și *Dacia*, 2, 1925, nr. 45, p. 248.

Pe o altă inscripție fragmentară, pe cărămidă, al cărei loc exact de găsim la Histria nu-l cunoaștem, apare din nou numele acestui împărat. Ea este completată de editorul său cu cuvintele *murrum (portam, turrim, aedificium) restituit*⁴⁶. Desigur că restituirea este numai ipotetică, totuși ea adaugă o informație în plus despre activitatea de reconstrucție din timpul sus-numitului împărat.

Cercetări recente efectuate la curțina b au confirmat existența unei refaceri la începutul sec. VI e.n.⁴⁷. Ea constă din îngroșarea spre vest a acestei porțiunii de incintă, însoțită, probabil, de construcția unei camere la turnul B (ceea ce ar coincide cu construcțiile asemănătoare sesizate în această perioadă la turnurile F și H⁴⁸) și a unui drum de acces spre el — în partea superioară a curții⁴⁹.

Gr. Florescu, cercetând cartierul din zona sud-vestică a orașului, datează tot la începutul sec. VI e.n. deplasarea spre sud cu 0,60 m a curții⁵⁰, însoțită de construirea a două scări de acces în partea ei superioară, precum și îngustarea porții din curțina k, a cărei deschidere se reduce la 1,30 m, permițând din acest moment doar accesul pietonilor⁵¹.

În concluzie, putem spune că în faza D se înregistrează reparații masive la curțile b și l, construirea de camere interioare la turnurile H, F și, probabil, B, îngustarea porții din curțina k și — sub rezerva unor cercetări viitoare — construirea porțiștelor din curțile a, b și l (fig. 9).

Cercetările arheologice efectuate la Histria au demonstrat că la finele sec. VI și începutul sec. VII e.n. în cetate continuă să se desfășoare o viață de tip urban⁵², ceea ce are ca urmare logică necesitatea întreținerii în stare de funcționare a zidului de apărare al cetății.

Aceasta este faza E, definită prin unele remanieri ale incintei, dintre care cea mai evidentă este aceea operată la curțina d. Cercetându-se ultimul nivel de locuire a orașului, reprezentat de câteva locuințe adosate curții, s-a constatat o refacere a paramentului său interior, care se retrage spre vest cu 0,25 m păstrând însă o tehnică constructivă identică cu a fazei anterioare (blocuri de piatră de dimensiuni reduse și variate ca formă, legate cu mortar de var)⁵³ (fig. 10). Curțina g suferă și ea o reparație, înregistrată ca atare în funcție de un canal de scurgere ce o traversează și al cărui nivel corespunde ultimului strat de dărămături „pe care după obiectele găsite și în special după monete, l-am datat spre sfârșitul sec. VI — începutul sec. VII e.n.”⁵⁴.

⁴⁶ Em. Popescu, StCl, 8, 1966, p. 196—207; idem, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, nr. 112, p. 150—152.

⁴⁷ H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 24—25. Interpretarea acestei refaceri ca o deplasare a curții b spre exterior nu ni se pare însă fondată, din motive stratigrafice. V. în acest sens *ibidem*, p. 29 și fig. 10, p. 27.

⁴⁸ H. Nubar, arh. D. Theodorescu, *op. cit.*, p. 190—193; H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 20, 22—23.

⁴⁹ *Ibidem*, fig. 9, p. 26 și fig. 10, p. 27.

⁵⁰ Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 92—93, 315—316.

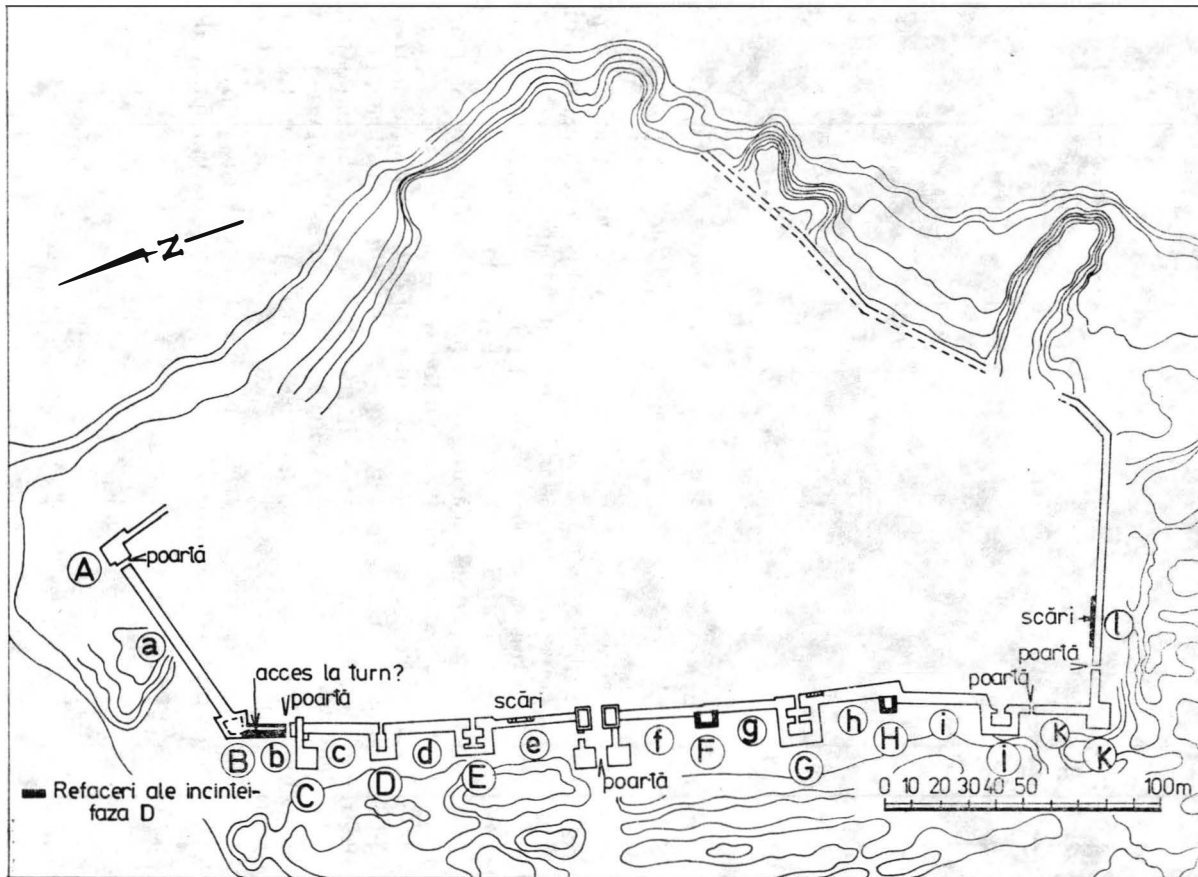
⁵¹ *Ibidem*, p. 302.

⁵² A. Petre, Dacia, N.S., 7, 1963, p. 317—334; Al. Suceveanu, C. Scorpan, Pontica, 4, 1971, p. 157—159; H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 24, 29—30; Catrinel Domăneanțu, *op. cit.*

⁵³ H. Nubar, A. Sion, *op. cit.*, p. 24.

⁵⁴ Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 94.

Fig. 9. Histria.
Incinta romană
tirzie, faza D.

Tot în această vreme turnurile D și E sînt umplute „cu dărînături din nivelul imediat anterior”⁵⁵, intrările fiindu-le astupate de locuirea de la începutul sec. VII e.n.⁵⁶. Un fenomen asemănător se constată la turnurile F și H⁵⁷. Din cele două scări care asigurau accesul pe curțina e nu mai rămîne în funcțiune în faza E decît cea de la nord, scara de la sud fiind blocată de zidul unei construcții tîrzii (sec. VII e.n.)⁵⁸.

Fig. 10. Curtina d a incintei romane tîrzii, fazele D și E. Detaliu.

În ceea ce privește accesul în cetate, el continuă să se facă prin poarta principală și porțile din curținele a și k, la care se constată o înălțare a pragului, corespunzătoare ultimului nivel de locuire urbană a Histriei⁵⁹. Lipsa informațiilor stratigrafice ne împiedică să facem aceeași afirmație referitor la cele din curținele b și l (fig. 11).

Înceind această lungă înșiruire de refaceri, schimbări de trasee, reparații, am vrea să spunem cîteva cuvinte despre latura estică a incintei romane tîrzii, care cu excepția unei mici porțiuni dinspre nord-est, corespunzătoare lărgirii zonei apărute a orașului de la începutul sec. IV e.n., nu a fost deloc menționată. Lacuna se datorează atît lipsei aproape totale de cercetări pe această latură, cît și stării avansate de distrugere în care se află în momentul de față (distrugere survenită, probabil, în timpurile moderne).

Judecînd după fotografia aeriană publicată în *Les vases archaïques d'Histria*⁶⁰ și interpretarea ei realizată de Al.S. Ștefan⁶¹, putem spune doar

⁵⁵ A. Petre, *op. cit.*, p. 327.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 328 și notele 40–41.

⁵⁷ V. nota 47.

⁵⁸ A. Petre, *op. cit.*, p. 328–329 și nota 42.

⁵⁹ Catrinel Domăneanțu, *op. cit.*; Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 302.

⁶⁰ V. nota 3.

⁶¹ Al. S. Ștefan, *op. cit.*, p. 57 și fig. 5, p. 59.

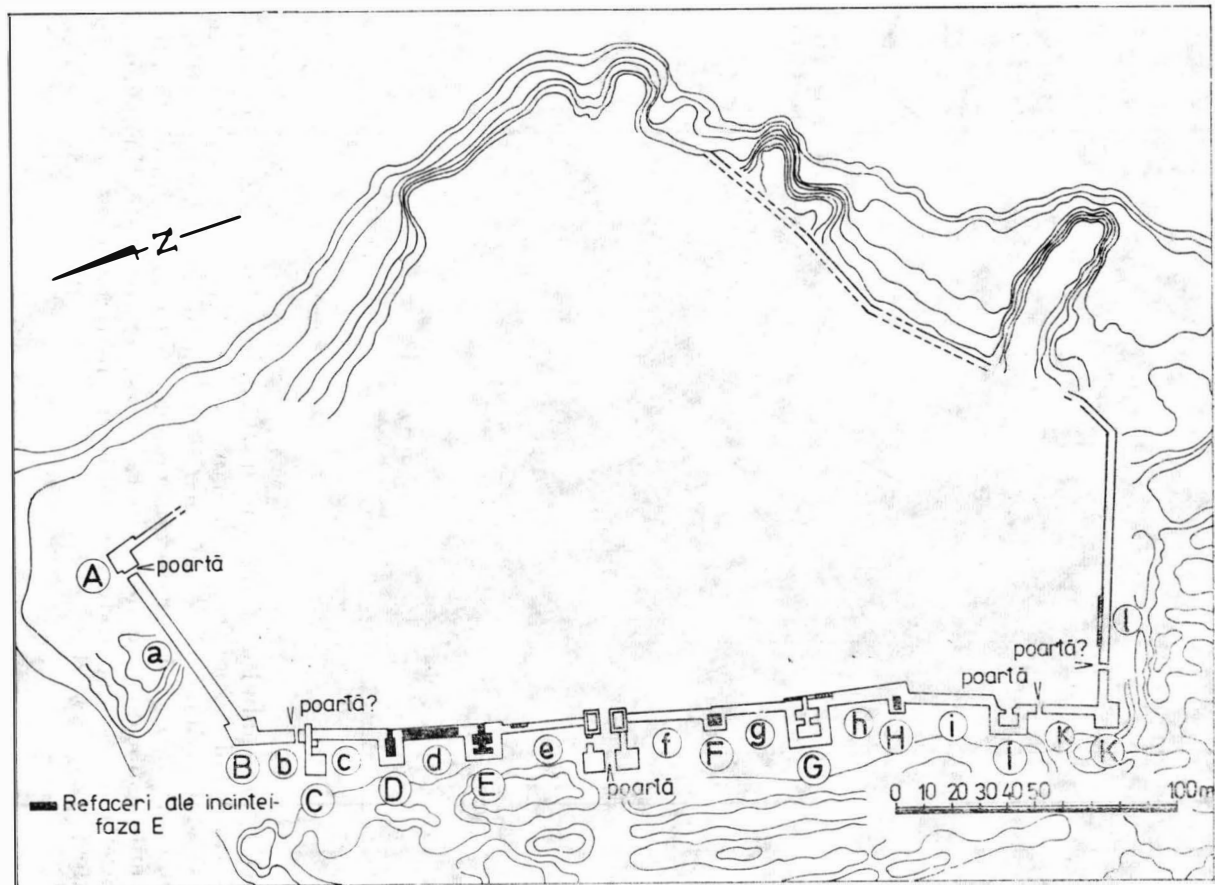

Fig. 11. Histria.
Incinta romană
tirzie, faza E.

că avea o formă neregulată, determinată probabil de relieful antic, nu era întărită cu turnuri și, în plus, că în dreptul zonei sacre (T) prezenta o fractură, observată și de V. Pârvan⁶² (fig. 12). Ea putea să reprezinte o poartă sau tot așa de bine un cot, pe care zidul îl făcea în acest punct din motive încă necunoscute nouă.

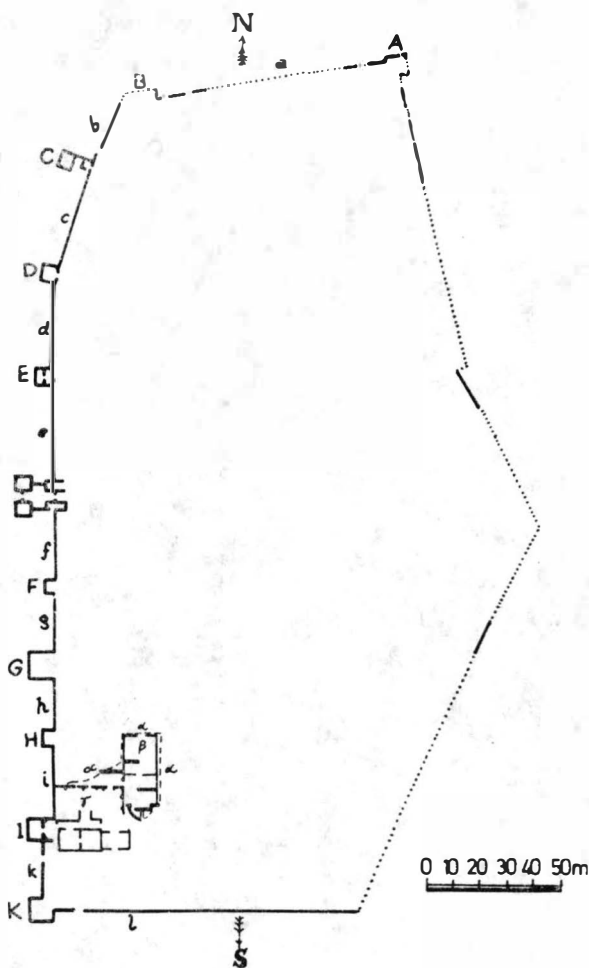

Fig. 12. Planul schematic al cetății Histria (după V. Pârvan, *Histria*, IV, p. 704—705).

Desigur, studiul de față, prin însăși natura lui, nu a adus lucruri cu adevărat noi despre incinta romană târzie a Histriei. Noi am încercat doar să sintetizăm vechile informații, actualizându-le și completându-le cu noile cercetări și să le reasezăm cronologic. Cu siguranță că au rămas încă multe semne de întrebare și ipoteze ce se cer verificate. Un monument de o asemenea complexitate ca fortificația histriană necesită încă ani de cercetări.

⁶² V. Pârvan, *Histria*, IV, planul schematic al cetății Histria, p. 704—705.

DIE SPÄTRÖMISCHE FESTUNGSMAUER VON HISTRIA. VERSUCH EINER CHRONOLOGIE

ZUSAMMENFASSUNG

Die in Histria entfalteten archäologischen Forschungen, während acht Jahrzehnten, haben fast ständig die Festungsmauer der spätrömischen Epoche in Rücksicht gehabt. Im Laufe der Jahre sammelte sich bezüglich dieses Monumentes eine grosse Menge Informationen an. Die gegenwärtige Studie versucht eine Systematisierung, um ein zusammenhängendes Bild der verschiedenen Momente seiner Existenz darzustellen.

Nach der gotischen Zerstörung von der Mitte des III-ten Jahrhunderts u.Z. wird Histria eine neue Festungsmauer bauen, die die kleinste Oberfläche der vieljahrzehntigen Geschichte der Festung verteidigen soll. Diese ist die Phase A, auf der westlichen Seite identifiziert in mehreren Punkten zwischen den Türmen C und I, auf der südlichen Seite und, neulich, auf den nord-west- und nord-östlichen Seiten. In dieser Phase machte man den Zugang durch drei Tore (das Haupttor auf der westlichen Seite, ein anderes auf der nördlichen und endlich ein kleines Tor in der südlichen Kurtine). Die westliche Seite der Festung, welche seine hauptsächlichliche Abwehrungsfront darstellte, war mit mehreren Türmen befestigt, einige sicher durch die archäologischen Ausgrabungen bezeugt (E, F, I, wowie die beiden, die das Haupttor der Stadt flankierten), andere wieder nur vermutet (G und H). Die Phase A ist nicht einheitlich vom konstruktiven Standpunkt, so dass uns dies zu behaupten fördert, das Dasein mehreren Konstruktionsphasen.

Eine am Ende des III-ten Jahrhunderts u.Z. eingetretene Zerstörung hat als natürliche Folge den Aufbau der Festungsmauer am Anfang des folgenden Jahrhunderts (Phase B). Die geschützte Stadtoberfläche vergrössert sich gegen Norden und Süden, zwei neue Viertel einbeziehend. Die Richtung der Türme ist im allgemeinen dieselbe wie in der Phase A. Es erscheinen noch Türme in den Nord-Ost(A), Nord-West(B) und Süd-Ost (K) Ecken der Festung. Das Verteidigungssystem des Haupttores ist durch Zufügung von zwei neuen Türmen in Westen verändert. Auf diese Weise war im inneren Hof der Toranlage der Eintritt auch durch eine seitlich gelegene Poterne möglich. Derselben Phase gehört auch das Tor von der Kurtine k. Was die anderen anbetrifft, von den Kurtinen, a, b, l, bietet uns das gegenwärtige Stadium der Forschungen, keine genauen Hinweise bezüglich ihrer Gehörigkeit zu dieser Phase.

Am Ende des 4. Jahrhunderts u.Z. verzeichnet man eine neue Wiederherstellung der Festungsmauer (Phase C). In dieser Zeit werden die Aussentürme der Haupttores der Stadt wiederhergestellt, die Westseite des Turmes B nach aussen versetzt, ein Phänomen, welches auch bei den Nord und Ostseiten des Turmes A bemerkt wurde, und die Nord-Ost Kurtine gegen das Innere zurückgezogen.

Am Anfang des 6. Jahrhunderts u.Z., wahrscheinlich zur Zeit der Herrschaft des Kaisers Anastasius, als man eine Blütezeit in den Dobroudschastädten wahrnimmt ist die Festung Histria wieder Objekt einer Wiederaufbaus und einer Verbesserung (Phase D). Somit, wird die

Kurtine b wiederhergestellt und auswärts verdickt; es werden Innenraum bei den Türmen F, H und wahrscheinlich auch B gebaut, Eintrittstreppe auf der Kurtine l und ein Eintrittsweg in Richtung des Turmes B, auf der Kurtine b. In dieser Phase funktionierten mit Sicherheit auch das Tor der Kurtinen a, b, und l, doch dies neben dem Turm I (Kurtine k) ist verengt.

Endlich am Ende des 6. Jahrhunderts u.Z. und Anfang des 7. Jahrhunderts u.Z. trägt man einen letzten Wiederaufbau der Befestigungsmauer in Histria (Phase E) ein. Er wurde bei der ein wenig nach Westen zurückgezogenen Kurtine d, bei der Kurtine g und bei den Türmen D, E, F und H, beobachtet, deren Innenraum angegriffen und mit Steinen und Erde gefüllt sind. Auch in dieser Etappe, ist eine der Eintrittstreppe auf der Kurtine e, von einer Spätwohnung abgesperrt.

Nach dieser langen Aufzählung von Wiederherstellungen und Umänderungen, die von der spätromischen Festungsmauer von Histria durchgemacht wurden, machen wir anschliessend aufmerksam über die vielen noch ohne Antwort gebliebenen Fragen, für deren Lösung neue Forschungen noch notwendig sind.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Histria. Generalplan der spätromischen Festung.

Abb. 2. Histria. Die spätromische Festungsmauer, Phase A.

Abb. 3. Die Südseite der spätromischen Festungsmauer, Phase A. Detail.

Abb. 4. Histria. Die spätromische Festungsmauer, Phase B.

Abb. 5. Das kleine Tor auf der Nordseite des Zwingers vom Haupteingang der Festung gebildet, Phase B (nach V. Pârvan, Jahrbuch des kaiserlich deutschen archäologischen Instituts, Archäologischer Anzeiger, 1915. 4. Sp. 261--262, Abb. 14).

Abb. 6. Der Kanal rechts des kleinen Tores aus der Kurtine b.

Abb. 7. Histria. Die spätromische Festungsmauer, Phase C.

Abb. 8. Die Wohnungsmauer aus der ersten Hälfte des 4. Jahrhunderts u. Z., zerstört vom Fundament der nord-östlichen Kurtine der Festungsmauer, Phase C. Detail.

Abb. 9. Histria. Die spätromische Festungsmauer, Phase D.

Abb. 10. Die Kurtine d der spätromischen Festungsmauer, Phasen D und E. Detail.

Abb. 11. Histria. Die spätromische Festungsmauer, Phase E.

Abb. 12. Schematischer Plan der Festung Histria (nach V. Pârvan, *Histria* IV, s. 704 - 705).